

Avtal mellan driftsbolags- delägare

– är de kompletta och behöver de vara det?

Mikael Benjaminsson

Avtal mellan driftsbolagsdelägare

– är de kompletta och behöver de vara det?

Contracts between co-owners of farm enterprises – are they complete, and do they have to?

Mikael Benjaminsson

Handledare: Jerker Nilsson

© Mikael Benjaminsson

Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för ekonomi
Box 7013
750 07 UPPSALA

ISSN 1401-4084
ISRN SLU-EKON-EX--256--SE

Tryck: SLU, Institutionen för ekonomi, Uppsala, 2001

Summary

Today we are facing a development within the agriculture primary production where the size of the firms increases. Part of this expansion takes place within the current firm structure. Increasingly common is that farmers expand by co-operating with each other. The most far-reaching form of co-operation is when farmers establish a jointly own business operation. That normally implies that several assets are owned jointly and that investments to a varying extent becomes relation specific. To regulate this co-operation the parties need to design an agreement.

The purpose of this essay is to investigate if the agreements that are signed between the part owners of a farm business co-operative are complete and if the agreements have to be.

To reach this purpose the part owners of three farm business co-operatives are interviewed. The least denominator for the part owners is that the business co-operative implies a large element of relation specific investments. The questions are based on variables, identified from theory.

The essay's theoretical framework consists of Property Rights Theory, Transaction Costs Theory and Incomplete Contract Theory. As to Property Rights Theory the joint ownerships' effects on the agreement are discussed. In the Transaction Cost Theory, the costs of formulating the agreements are analysed. The Incomplete Contract Theory gives the answer to why agreements are formulated if they are incomplete.

The selection of the business co-operatives to interview is made from mass media and contacts with people with knowledge in the area. The cases show that the agreements are incomplete, although the experience varies. One explanation is that the business co-operatives have not been running for an equally long period of time. In some cases changes have been conducted, while in other cases there seems to be a need of changes and/or supplements. All the business co-operatives have an ambition to formulate their agreements as complete as possible.

On the background of the business co-operatives' characteristic, the theoretical analyses show that the agreements do not have to be complete. The partners rather have to realise that renegotiation of the agreements must be done in some future. Carefully formulated agreements do, however, bring a sense of security to the part owners.

Sammanfattning

Inom jordbrukets primärproduktion pågår idag en utveckling, där företagen blir allt större. En stor del av denna expansion sker inom nuvarande företagsstruktur. Ett allt vanligare sätt är dock att lantbrukare expanderar genom samverkan. Den mest långtgående formen av samverkan är när lantbrukare bildar gemensamma driftsbolag. Detta innebär i många fall att flera tillgångar blir ägda gemensamt samt att investeringar i varierande grad blir relationsspecifika. För att reglera denna samverkan behöver parterna utforma avtal.

Syftet med uppsatsen är *att undersöka om de avtal, som tecknas mellan driftsbolagsdelägare, är kompletta och om de behöver vara det.*

För att nå detta syfte intervjuas delägare till tre driftsbolag. En gemensam nämnare för delägarna är att driftsbolaget har ett stort moment av relationsspecifika investeringar. Frågorna formas utifrån variabler, som identifieras inom tre teorier.

Arbetets teoretiska ram består av äganderätts-, transaktionskostnads- samt ”incomplete contract”-teori. Inom ramen för äganderättsteorin diskuteras det gemensamma ägandets påverkan på avtalens utformning. Utifrån transaktionskostnadsteorin analyseras kostnaderna för att upprätta avtalen. ”Incomplete contract”-teorin ger svar på frågan om varför avtal formas, om de inte blir kompletta.

Driftsbolag att intervjuas identifieras med hjälp av tidskrifter och personer, som har kunskap om området. Fallstudierna visar att avtalen inte är fullständiga, men erfarenheterna varierar. En orsak till detta är att driftsbolagen varit verksamma under olika lång tid. I de fall, då tidsaspekten är en faktor, har driftsbolagen m.a.o. olika erfarenheter. I något fall har man fått ändra och komplettera avtalen, medan det i andra fall verkar finnas behov av förändringar eller kompletteringar. Gemensamt för fallföretagen är att det funnits en ambition att teckna så kompletta avtal som varit möjligt.

Den teoretiska analysen visar att det mot bakgrund av driftsbolagens karakteristika inte krävs att avtalen är fullständiga. Parterna måste inse att framtida omförhandlingar av avtalen måste göras från tid till annan. Noggrant utformade avtal innebär dock att de enskilda delägarna känner större trygghet.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1 PROBLEMBESKRIVNING	1
1.2 SYFTE	3
1.3 METOD OCH AVGRÄNSNING	3
1.4 RAPPORTENS UPPLÄGGNING	4
2. JORDBRUKSFÖRETAGENS STRUKTURELLA UTVECKLING	5
2.1 FÖRETAGENS STRUKTUR	5
2.2 HUSDJUR.....	7
3. TEORI.....	8
3.1 ÄGANDERÄTTSTEORI OCH AGENTKOSTNADER	9
3.2 TRANSAKTIONS KOSTNADSTEORI	12
3.2.1 <i>Transaktionskostnadsteoretisk bakgrund</i>	12
3.2.2 <i>Källor till transaktionskostnader</i>	13
3.3 INCOMPLETE CONTRACT THEORY.....	14
3.4 SAMMANFATTNING	16
4. EMPIRI.....	17
5. ANALYS OCH DISKUSSION.....	21
5.1 ÄGANDERÄTTSTEORETISK ANALYS	21
5.2 TRANSAKTIONS KOSTNADSTEORETISK ANALYS	22
5.3 INCOMPLETE CONTRACT- TEORETISK ANALYS.....	23
5.4 SLUTSATSER	24
KÄLLFÖRTECKNING	25

1. Inledning

Antalet lantbruksföretag minskar varje år, samtidigt som de kvarvarande blir allt större. Lantbruksföretagen kan på så vis ta tillvara på de stordriftsfördelar som finns i primärproduktionen. Det dominerande sättet att dra nytta av dessa stordriftsfördelar är att en lantbrukare ökar sin produktion och för detta nyttjar sin egen eller anställd arbetskraft. Ett annat sätt att ta del av stordriftsfördelar i primärproduktionen är samverkan med andra lantbrukare för att effektivare utnyttja tillgängliga resurser. Denna samverkan kan omfatta allt från ett gemensamt nyttjande av en maskin till att två eller flera lantbrukare bildar ett lantbruksföretag som ägs gemensamt. Här blir det uppenbart att det gemensamt ägda lantbruksföretaget kräver ett omfattande arbete vid bildandet för att ägarna skall veta vad som åligger var och en i det framtida samarbetet. Det är sannolikt att det vid avtalets ingående inte går att utforma detta på ett sådant sätt att det är uttömmande vad gäller de inblandade parternas rättigheter och skyldigheter. Istället blir det viktigt för parterna att på olika sätt hantera situationer som avtalet ej reglerar.

I ett tidigare examensarbete baserat på ett antal fallstudier och kontakt med rådgivare diskuteras orsaker till att man bildar driftsbolag och vilka förutsättningar som bör vara uppfyllda för att man ska få ett fungerande driftsbolag. I arbetet diskuteras även vilka problem som måste lösas och vilka frågeställningar som kan bli aktuella vid en bolagsbildning.¹ I det föreliggande arbetet är fokus riktat mot att ange lösningar på ett av de mest centrala problemen, nämligen avtalens utformning.

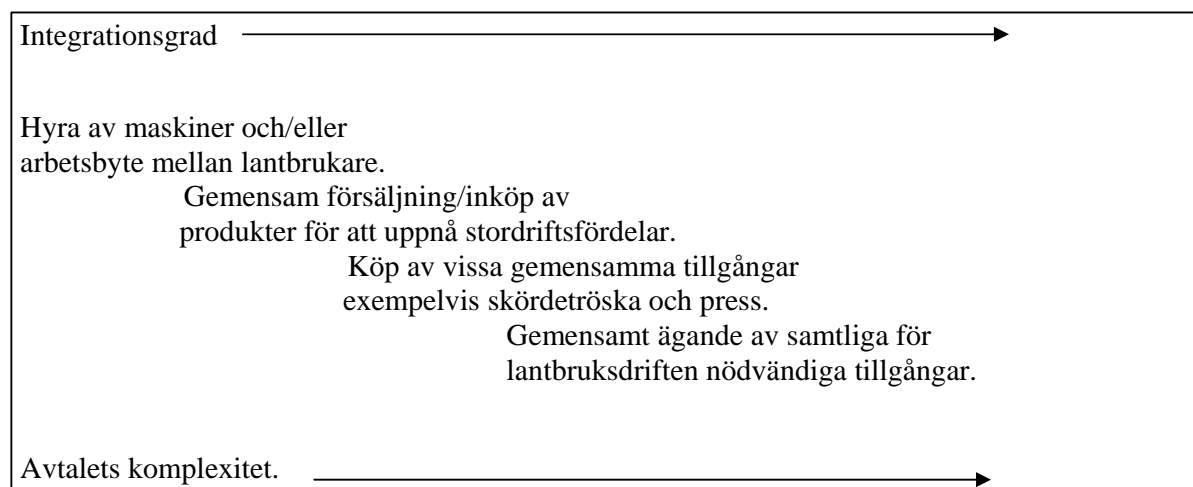
1.1 Problembeskrivning

Många lantbrukare hamnar i den situationen att verksamheten ej är hållbar i ett längre perspektiv. Dålig lönsamhet, för lite resurser eller sociala faktorer är tänkbara förklaringar till att verksamheten bedöms som ohållbar. Sociala faktorer kan vara att man vill skaffa sig arbetskamrater eller minska den egna arbetsinsatsen, för att ha större möjlighet att vara ledig. Om man bortser från möjligheten att avveckla verksamheten behöver lantbrukaren se över sin situation och genomföra nödvändiga förändringar för att anpassa verksamheten till att vara hållbar i ett längre perspektiv. Ett alternativ är att lantbrukaren själv genomför dessa förändringar under nuvarande ägarstruktur. Ett allt vanligare sätt att anpassa verksamheten är att på något sätt samverka med andra lantbrukare, som befinner sig i samma situation. Det senare kan även göras under nuvarande ägarstruktur, men i det breda spektret av samverkansmöjligheter (fig. 1) finns också möjlighet att ägarstrukturen förändras.

Beroende var i figur 1 som olika samverkansformer placeras skiljer sig graden av integration mellan de i samverkan ingående parterna. Med integration avses att parterna på något sätt samverkar. En förflyttning från vänster till höger innebär med andra ord att integrationen mellan parterna ökar. Som en följd av detta torde komplexiteten i relationen mellan parterna öka. En konsekvens blir att de avtal som reglerar parternas mellanhavanden behöver vara mer omfattande. Detta borde följa av att parternas beroende av varandra ökar, inte minst eftersom investeringar blir allt mer relationsspecifika, d.v.s. investeringarna har begränsat eller inget värde om motparten byts ut.

¹ Rietz, Håkan, 1993.

Figur 1. Generellt antagande om sambandet mellan integrationsgrad och avtalets komplexitet.

Parternas möjligheter att uttömmande reglera alla mellanhavanden är emellertid begränsade. Därför blir parternas inbördes avtal ofullständiga. Det gäller för parterna att även kunna hantera de situationer, där avtalet ej ger vägledning. Frågan blir då hur verksamma lantbruksföretag med en hög integration och stor avtalskomplexitet hanterar detta problem.

Orsakerna till att avtalet är ofullständigt kan delas in i fyra grupper, som är tänkta att innefatta alla ofullständigheter i avtalet.

- *Senare inträffade förhållanden, som vid avtalets ingående ej rimligen kunde beaktas.* Här kan man tänka sig att en förändring av jordbrukspolitiken eller att en epidemi inträffar, som påverkar parternas mellanhavanden. Det är m.a.o. fråga om situationer, som oberoende av tid och kunskap ej rimligen regleras i avtalet.
- *Senare inträffade förhållanden, som borde ha kunnat beaktas vid avtalets tecknande men som p.g.a. exempelvis bristande kunskap eller brist på tid har fallit bort.* Som exempel kan liksom ovan anges jordbrukspolitiken men med den skillnaden att det i detta fall borde ha kunnat avtalas. Exempelvis kan man tänka sig att det i avtalet inte framgår hur de förändringar av jordbrukspolitiken som diskuteras berör parternas mellanhavanden.
- *Senare inträffade förhållanden, som parterna medvetet bortsett från att reglera.* Exempel kan liksom i tidigare exempel vara en förändring av jordbrukspolitiken men med den skillnaden att man bortsett från att reglera beroende på att det bedömts som onödigt eller komplicerat att beakta detta i ett avtal. Skillnaden mot föregående grupp är att det saknas medvetenhet om behovet av avtalsreglering.
- *Brister vid avtalets tecknande, som resulterar i att avtal tecknas, där parterna uppfattar avtalets formuleringar på helt olika sätt.* Det är här exempelvis fråga om formuleringar i avtalet, där det finns alternativa tolkningar. Det är med andra ord svårt eller omöjligt för en yttre betraktare att se parternas avsikt med denna del i avtalet.

Vilken eller vilka av dessa grupper som det enskilda företaget ställs inför torde variera. I grupperna, där man medvetet bortsett från att reglera respektive där bristerna borde ha kunnat

beaktas, är det i det förra redan känt att bristen finns, medan det i det senare är rimligt att bristen upptäcks relativt snart. I de båda andra grupperna däremot kan man tänka sig att bristerna inte upptäcks förrän något inträffat som gör att avtalet måste tillgripas för att lösa en tvist eller något varken lantbrukarna eller rådgivare kunnat förutse. Det är i dessa båda fall rimligt att tro att detta ligger senare under företagets livscykel. Då mer formella samverkansformer är något som utvecklats mer under senare år är det främst de grupper av brister som ligger närmast i tiden som företag har störst erfarenhet av.

1.2 Syfte

Lantbrukare, som står i begrepp att inleda ett samarbete med hög integrationsgrad, saknar idag ett standardavtal, som har utarbetats inom branschen under lång tid. Istället är man hänvisade till att utforma sina egna avtal med utgångspunkt i de erfarenheter och råd, som olika rådgivare och lantbrukare kan tillhandahålla. Lantbrukare, som väljer att bilda driftsbolag med andra lantbrukare, avhänder sig rätten att själv besluta i alla frågor, eftersom ägandet fördelas på flera personer. Istället skall gemensamma beslut fattas, som avser frågan om de gemensamt ägda tillgångarna. Den enskilde lantbrukaren ställs i dessa fall inför situationer, som denne saknar tidigare erfarenhet om. För att få riktlinjer behöver därför avtal upprättas mellan delägarna. Detta innebär att de får kostnader i form av tid och pengar.

Eftersom de lantbrukare som bildar ett driftsbolag förutsätts vara bosatta i närheten av den plats där verksamheten bedrivs, förutsätts de också i viss utsträckning känna varandra. Känner man varandra väl finns det skäl att anta att de avtal som formas påverkas av det faktum att personer som är inblandade känner visst förtroende för varandra.

Syftet med rapporten är *att undersöka om de avtal parterna i ett driftsbolag tecknar är kompletta och om de behöver vara det*. För att undersöka detta finns det anledning att söka svar på följande frågor:

- Finns det i ett avtal anledning att reglera allt eller innebär det för höga kostnader?
- Innebär den delade äganderätten att det finns ett stort behov av avtalsregleringar eller är behovet begränsat beroende på att antalet delägare är få?
- Om utgångspunkten är att ett avtal ej blir komplett, vad finns det då för anledning att utforma avtal överhuvudtaget?

1.3 Metod och avgränsning

I problembeskrivningen görs ett generellt antagande om sambandet mellan integrationsgrad och avtalets komplexitet. Där beskrivs också hur avtal som upprättas förutsätts vara bristfälliga beroende på olika faktorer. Vad det således handlar om är ofullständiga avtal. Med detta som utgångspunkt blir valet av incomplete contract teorin naturlig. Denna teori har dock sina brister i det att de modeller som utvecklats tar sikte på en tvåpartsrelation. För att få en stabilare teoretisk grund analyseras empirin även utifrån ett äganderätts- respektive ett transaktionskostnadsteoretiskt perspektiv. Sammantaget kompletterar dessa tre teorier varandra på ett bra sätt.

Ur teorin identifieras variabler som bedöms relevanta. Dessa variabler konkretiseras till frågor som bildar intervjuguiden. Avsikten är att frågorna skall vara få men ändå så precisa att syftet

uppnås. För att undvika att så inte blir fallet genomförs en provintervju som analyseras varefter intervjuguiden vid behov justeras. Antalet fallföretag beror på den information som fås från respektive fallföretag. När den senaste intervjun inte ger mer än den förra och ytterligare intervjuer inte bedöms tillföra något får antalet fallföretag anses tillräckligt. Urvalet av fallföretag sker utifrån en rundringning till några av LRF:s länsombud där dessa får frågan om det inom deras område finns några driftsbolag som uppfyller de kriterier som beskrivs i kapitel 4. I empirin redovisas intervjuguiden i dess helhet. Vid respektive fråga sammanställs svaren från de olika driftsbolagen. I analysdelen av rapporten redovisas analysen av empirin utifrån teorikapitlets struktur.

Rapporten är inriktad på att utifrån ett teoretiskt perspektiv analysera behovet av avtal utifrån ett antal fallstudier. Inget sägs om vilken associationsform som bör väljas, det optimala antalet delägare eller vilka kriterier som bör vara uppfyllda för att ett driftsbolag ska ha förutsättningar att bli framgångsrikt. Rapporten syftar inte heller till att granska det enskilda driftsbolagets avtal för att upptäcka brister. Istället är det delägarnas bedömning som är avgörande.

1.4 Rapportens uppläggning

Efter inledningskapitlet följer i kapitel 2 en övergripande beskrivning baserad på officiell statistik över jordbrukets strukturförändring inom vissa områden. Kapitlet ger en konkretare bild av det resonemang som förs i inledningen. I kapitel 3 görs en teoretisk genomgång utifrån de teorier som nämnts i metodavsnittet. Kapitlet avslutas med en sammanfattning där det utkristalliserar vissa frågor som också bildar intervjuguide. I kapitel 4 redovisas resultatet av den empiriska undersökningen. Kapitlets struktur följer sammanfattningen i kapitel 3. I kapitel 5 analyseras empirin utifrån den struktur som följer av teorikapitlet. I respektive del kommer viss diskussion att föras. Kapitel 5 avslutas med en sammanfattning där en återkoppling till syftet görs.

2. Jordbruksföretagens strukturella utveckling

I problembeskrivningen framgår att motivet till att samverka i många fall är kopplat till möjligheten att tillvarata stordriftsfördelar. Teknikutvecklingen inom den agrara sektorn har medfört att lantbrukare idag mjölkar fler kor, sköter fler grisar etc. per tidsenhet, än vad de gjorde tidigare. Denna utveckling medför att jordbruket, liksom de flesta andra branscher, blir mindre arbetsintensivt men mer kapitalintensivt. Detta resulterar i att det idag är viktigt att företagen är tillräckligt stora eller samverkar med andra för att minska kostnaderna per producerad enhet. Företag definieras i detta kapitel som ”inom jordbruk, skogsbruk, husdjurskötsel samt frukt- och trädgårdsodling bedriven verksamhet under en och samma driftsledning”². I detta kapitel redogörs för i vilken takt utvecklingen sker vad gäller företagens storlek.

2.1 Företagens struktur

Företagens storlek vad gäller areal åkermark ökar hela tiden. Företagen kan vara helt ägda, delvis arrenderade eller helt arrenderade. Tabell 1 visar utvecklingen under de senaste 30 åren. Observeras bör att det endast är åkermark som ingår i denna tabell. Åkermark definieras här som ”mark som används eller lämpligen kan användas till växtodling eller bete och som är lämplig att plöja”. Denna ägoslagsdefinition började gälla i januari 1981 och motsvarar i grova drag den tidigare klassen åker. Effekterna av den ändrade klassificeringen torde vara små. I de äldre årsböckerna används termen brukningsenhet istället för företag. Båda definieras dock på samma sätt varför den modernare termen används här.³

Tabell 1 Antal företag efter storleksgrupp åkermark 1969-1999

Område	Antal företag inom storleksgrupp, hektar åkermark							Summa
	2,1- 5,0	5,1- 10,0	10,1- 20,0	20,1- 30,0	30,1- 50,0	50,1- 100,0	Över 100,0	
Hela riket								
1999	11 344	15 229	16 656	9 295	11 445	10 969	5 181	80 119
1996	14 730	17 816	18 701	10 607	12 587	11 350	4 697	90 488
1993	13 909	18 196	19 487	11 139	13 329	11 190	4 235	91 485
1990	14 957	19 020	20 832	12 177	14 223	11 348	4 003	96 560
1987	16 691	20 692	22 689	13 515	15 108	11 209	3 687	103 591
1984	18 611	22 968	25 437	14 762	15 611	10 746	3 446	111 581
1981	18 588	24 397	27 276	15 529	15 807	10 255	3 284	115 136
1978	21 670	27 648	29 713	16 239	15 844	9 753	3 134	124 001
1975	23 884	31 357	32 385	16 784	15 384	9 180	2 975	131 949
1972	28 135	36 673	35 435	17 532	14 992	8 402	2 774	143 943
1969	35 513	43 950	39 852	18 463	14 485	7 435	2 457	162 155

Källa: Jordbruksstatistisk årsbok. Egen bearbetning.

Tabellen ovan åskådliggör tydligt att företagen blir större och större samtidigt som de blir färre och färre. Noteras bör att antalet företag i den minsta storleksgruppen ökar mellan 1993

² Statistiska centralbyrån.

³ Statistiska centralbyrån. op. cit.

och 1996. Detta är en följd av att det från och med 1996 ingår företag som nyttjar mindre än 0,3 hektar i redovisningen.⁴

Av tabell 1 framgår att antalet företag med mer än 100 hektar mer än fördubblats under de senaste trettio åren. Det går dock inte att utläsa hur dessa företag fördelar sig storleksmässigt. För att ge en bättre bild över företagsstrukturen visas i tabell 2 hur företag över 100 hektar är fördelade i olika storleksgrupper.

Tabell 2 Antal företag med mer än 100 hektar åkermark efter storleksgrupp 1969-1999

Område	Storleksgrupp, hektar åkermark					Summa
	100,1- 200,0	200,1- 300,0	300,1- 400,0	400,1 500,0	Över 500,0	
Hela riket						
1999	4 073	708	203	83	114	5 181
1996	3 759	588	176	71	103	4 697
1993	3 367	545	169	67	87	4 235
1990	3 163	530	149	73	88	4 003
1987	2 923	469	147	63	85	3 687
1984	2 728	453	125	57	83	3 446
1981	2 578	433	130	62	81	3 284
1978	2 442	412	147	60	73	3 134
1975	2 309	397	137	49	83	2 975
1972	2 149	369	123	50	83	2 774
1969	1 880	347	105	45	80	2 457

Källa: Jordbruksstatistisk årsbok. Egen bearbetning.

Ett sätt att förklara strukturrationaliseringen är att se hur olika index har utvecklats de senaste åren. Tittar man på avräkningsprisindex som visar den genomsnittliga prisutvecklingen på producentpriserna på jordbruksprodukter i landet ser man att det har minskat från 94 1993 till 89 1998. Med jordbruksprodukter avses i detta sammanhang animalier och vegetabilier exklusive trädgårdsodling. Samtidigt har under samma period produktionsmedelsprisindex ökat från 106 till 116. I indexet ingår de produktionsmedel som används inom jordbruket. Påpekas bör att lejt arbete inte ingår.⁵ Det blir med andra ord nödvändigt att genomföra strukturrationaliseringar om jordbrukarna ska kunna bibehålla samma nivå på inkomsten utan att ägna sig åt annan verksamhet.

Hur vanligt det är att strukturrationaliseringen sker genom att det bildas driftsbolag framgår inte av officiell statistik. Vad som dock går att utläsa är att antalet aktiebolag blir fler⁶. En del av denna ökning kan sannolikt tillskrivas driftsbolagen då denna associationsform dominerar. I sitt examensarbete från 1993 uppskattar Rietz antalet driftsbolag till ett trettiotal. I denna summa torde dock driftsbolag med något varierande integrationsgrad ingå.

⁴ Statistiska centralbyrån.

⁵ Statistiska centralbyrån. op. cit.

⁶ Statistiska centralbyrån, op. cit.

2.2 Husdjur

I det föregående avsnittet framgick det att lantbruksföretagen blir allt större när det gäller arealen åkermark per företag. Även antalet djur per företag ökar. Tabell 3 visar hur den genomsnittliga besättningsstorleken ökat för de vanligaste husdjurslagen. Efter 1996 baseras statistiken på ett urval av lantbruksföretag, varför viss försiktighet bör råda vid tolkningen av tabellen. I tabellen framgår att storleken på den genomsnittliga mjölkko-besättningen mer än fördubblats under de senaste 20 åren. Tittar vi på svin, höns (exkl. kycklingar) och kycklingar av värpras är ökningen ännu större. Fortsätter den genomsnittliga besättningsstorleken att öka i denna takt i framtiden, skulle vi om 20 år exempelvis ha en genomsnittlig besättningsstorlek vad gäller mjölkkor på över 60 djur.⁷

Det finns dock anledning att tro att ökningen kommer att gå snabbare. En anledning till detta är att allt fler av de mindre familj jordbruken inte accepterar den tidsbundenhet som produktionen innebär. Istället väljer man att lägga ner produktionen eller att expandera för att ha möjlighet att anställa personal. Istället för att anställa personal är det allt vanligare att mjölkproducenterna investerar i en mjölkrobot. Oavsett vilket av alternativen som väljs medför det att antalet mjölkkor per företag ökar kraftigt.

Tabell 3 visar att den genomsnittliga besättningsstorleken ökar. Den visar däremot inte hur antalet företag utvecklas. Det är allmänt känt att antalet företag minskar. Exempelvis ger en mjölkko högre avkastning idag än vad den gjorde tidigare. Samtidigt har Sverige inte möjlighet att producera obegränsad mängd mjölk. Resultatet blir att antalet företag med kor för mjölkproduktion minskar.

Tabell 3 Genomsnittlig besättningsstorlek 1980-1999

Djurslag	1980	1985	1990	1995	1997	1999
Kor för mjölkproduktion	14,9	18,4	22,2	27,2	29,6	32,1
Kor för uppfödning av kalvar	5,7	5,7	6,8	9,2	10,5	11,6
Nötkreatur (inkl. kor)	27,4	31,2	36,3	42,3	46,2	50,4
Får (exkl. lamm)	15,9	16,5	16,7	19,6	20,8	23,6
Suggor och galtar ¹	15,1	17,7	21,2	30,8	46,2	54,5
Övriga svin ^{1,2}	81	95	119	157	199	252
Höns (exkl. kycklingar)	252	374	495	636	690	880
Kycklingar av värpras	517	796	1 160	1 289	1 500	2 700

1) T.o.m. 1995 samredovisades ännu ej betäckta gyttor med "Övriga svin". Fr.o.m. 1996 samredovisades de med "Suggor och galtar".

2) T.o.m. 1993 avser uppgiften svin 3 månader och däröver. Fr.om. 1994 avser uppgiften svin över 20 kg.

Källa: Jordbruksstatistisk årsbok. Egen bearbetning.

Tabell 4 visar hur antalet företag med kor för mjölkproduktion samt ytterligare några vanliga djurslag utvecklats. Dessutom visas hur antalet företag utan nötkreatur, får, svin eller höns har utvecklats. Antalet företag i tabellen är inte summerbara eftersom det kan finnas fler än ett djurslag på varje företag.

⁷ Statistiska centralbyrån.

Tabell 4 Antal företag med kor, nötkreatur, får, svin och höns 1980-1999¹

Djurslag	Antal företag				
	1980	1985	1990	1995	1999
Kor för mjölkproduktion	44 143	35 063	25 921	17 743	13 963
Kor för uppfödning av kalvar	12 436	10 310	10 883	17 069	14 254
Övriga nöt 1 år och däröver			42 696	39 160	32 231
Kalvar under 1 år			41 986	36 542	29 189
Nötkreatur	70 503	58 872	47 292	41 990	33 978
Får exkl. lamm	10 125	10 536	9 688	9 985	8 209
Svin	26 122	19 937	14 301	10 753	6 014
Höns	23 603	17 531	12 900	9 593	6 441
Kycklingar av värpras			1 875	1 405	829
Utan nötkreatur, får, svin eller höns	32 258	35 443	36 695	33 560	36 800

1) T.o.m. 1985 är endast företag med mer än 2 hektar medräknade.

Källa: Jordbruksstatistisk årsbok. Egen bearbetning.

Statistiken visar att företagen blir större både vad gäller arealen och antalet djur per företag. I avsnitt 2.1 anges att indexutvecklingen är en förklaring. Det är sannolikt så att detta också är en av anledningarna till att driftsbolag bildas. Såsom anges i problembeskrivningen är dock sannolikt även sociala faktorer en bidragande orsak. Att expandera genom att bilda driftsbolag ställer också krav på att delägarna kan nå en överenskommelse om hur samarbetet ska fungera. I nästa kapitel ges en teoretisk bakgrund till vilka problem som kan uppstå.

3. Teori

När två eller flera lantbrukare väljer att teckna ett avtal om samverkan innebär det att ett antal faktorer måste regleras. I de fall parterna har perfekt information om dagens läge och den framtida utvecklingen innebär detta inget problem. Parterna kan då teckna ett avtal som är fullständigt i den bemärkelsen att oavsett utvecklingen i framtiden där parterna påverkas är detta reglerat i avtalet. I ett sådant avtal skulle det finnas skadeståndsklausuler, som är så kännbara för den enskilde att ett avtalsbrott inte skulle vara möjligt. Det kan m.a.o. inte inträffa något som gör att parterna behöver känna oro inför framtiden.

Det är uppenbart att det ovanstående inte är förenligt med den värld vi lever i. Vi kan med relativt stor sannolikhet bedöma utvecklingen i den närmaste framtiden men i ett längre perspektiv blir våra bedömningar allt mindre korrekta.

3.1 Äganderättsteori och agentkostnader

Enligt äganderättsteorin kan äganderätten sägas bestå av tre delar, a) rätten att använda tillgången på det sätt som befinns vara lämpligt, b) rätten att få den avkastning som tillgången kan tänkas ge upphov till och c) rätten att förändra och förbättra tillgången.⁸

För att tydliggöra ges ett exempel. Om en villaägare köper en gräsklippare kan denne klippa sitt gräs när och hur denne vill. Villaägaren kan även utan grannens vetskap klippa av blommorna i grannes rabatt om villaägaren finner det lämpligt. Detta är givetvis en olaglig handling men begränsas inte av ägandet av gräsklipparen. Villaägaren kan, med grannens vetskap, klippa dennes gräs och ta betalt för det, och villaägaren får då en avkastning på tillgången. Villaägaren har även möjlighet att måla om eller bygga om sin gräsklippare, d.v.s. förändra eller förbättra tillgången.

Ovanstående exempel visar att villaägaren har full kontroll över sin tillgång. Villaägaren är alltid den som sist använde tillgången och vet därför i vilket skick tillgången befinner sig nästa gång det är dags att ta tillgången i bruk. Men eftersom villaägaren har äganderätten till gräsklipparen står det denne fritt att låna/hyra ut gräsklipparen till grannen så att denne kan klippa sitt eget gräs. I detta fall är det inte längre uppenbart att villaägaren vet i vilket skick gräsklipparen befinner sig nästa gång det är dags att ta den i bruk. Villaägaren måste här försäkra sig om att grannen brukar gräsklipparen på det sätt som villaägaren önskar.

Vad som uppkommit är en relation mellan villaägaren och grannen, eller annorlunda uttryckt mellan principalen (uppdragsgivare, huvudman) och agenten (uppdragstagare, exekutiv). Principalen är den som ger uppdraget medan agenten är den som utför uppdraget. I teorin antas principalen och agenten ha egna nyttomål och begränsad rationalitet. Det antas vidare att det mellan principalen och agenten råder informationsasymmetri, vilket innebär att båda inte har samma information. Agenten ges då möjlighet att agera opportunistiskt, d.v.s. genom sitt handlande anpassa sig till yttre (tillfälliga) omständigheter, gentemot principalen. För att undvika detta måste principalen vidkännas vissa kostnader. Dessa kan vara kostnader för att reglera på vilket sätt agenten kan bete sig och hur agenten bäst tillvaratar principalens intressen.⁹

⁸ Williamson, Oliver E, 1999.

⁹ Nilsson, Jerker, 2001.

I exemplet med villaägaren och grannen innebär det att villaägaren och grannen behöver komma överens om villkoren för grannens nyttjande av gräsklipparen. Givetvis är det troligen inte så att dessa kostnader är monetära, för det anlitas knappast någon utomstående för att upprätta villkoren och granska att de följs i framtiden. Istället är det framför allt den tid som åtgår för att upprätta dessa villkor, som i detta fall är att betrakta som kostnader.

Den dag kommer då villaägarens gräsklippare är i ett sådant skick att den behöver bytas ut mot en nyare. Om villaägaren och grannen i detta läge väljer att gemensamt inköpa en gräsklippare, uppstår en annan relation mellan de båda. Både grannen och villaägaren blir i denna relation både agenter och principaler i förhållande till varandra.

Enligt agentteorin är ett flertal problem kopplade till ett gemensamt ägande. Problemen som uppstår är kopplade till att ägandet och kontrollen av företaget är delat. De problem som kan uppstå kan delas in på följande sätt:¹⁰

- *Problem med gemensamt ägande* som kan bli en konsekvens av att ett företags tillgångar ägs gemensamt av flera delägare. Delägarna får m.a.o. dela äganderätten sinsemellan. Kopplat till problemen med gemensamt ägande är *free-riderproblemet* som är en följd av att enskilda delägare inte behöver ta den fulla konsekvensen av sitt handlande. Det är exempelvis lättare att undvika att ta ansvar och istället överlåta det åt den som är mer ansvarstagande.
- *Horisontproblem* uppstår beroende på att delägarna har olika planeringshorisont. Exempelvis har en person som är 70 år en annan planeringshorisont än en som är 20 år, när de planerar sitt återstående liv.
- *Portföljproblem* kan bli följderna om delägarna inte är en homogen grupp. I en heterogen grupp har delägarna exempelvis skilda riskpreferenser. Delägarna kan även skilja sig åt på det sättet att de har satsat olika mycket i verksamheten och därigenom bli olika beroende av den verksamhet som bedrivs. Företaget får på detta sätt svårt att besluta om vilka investeringar som bör göras. Risken blir att företaget inte tillgodoser de enskilda delägarna utan investeringarna hamnar på en genomsnittlig nivå, utifrån delägarnas riskpreferenser.
- *Uppföljnings- eller kontrollproblem* innebär att delägare tappar intresset eller förmågan att övervaka företaget. Istället ökar risken att någon eller några leder företaget och genom att de inte övervakas ges de möjlighet att skaffa sig egna fördelar.
- *Beslutsfattareproblem* riskerar att inträffa om delägarna har skilda åsikter om exempelvis investeringar och löner.

För att ytterligare konkretisera ovanstående ges ett exempel. I exemplet utgör villaägaren och grannen delägarna, och tillgången de äger gemensamt är gräsklipparen. Det innebär att antalet delägare är få och det är endast en tillgång som ägs gemensamt.

Om man gör antagandena att a) ägandet är lika fördelat och b) gräsklipparen nyttjas endast till den egna tomten, torde *gemensamt ägande och free-rider-beteende* inte vara ett stort problem. Håller antagande a innebär det att utrymmet för problem är begränsat, beroende på att båda parter har ett lika stort intresse i gräsklipparen. Skulle däremot ägandet inte vara lika fördelat, blir konsekvensen att jämvikten i agent/principalrelationen störs. Skulle en tredje person vara

¹⁰ Nilsson, Jerker, 2001.

delägare i gräsklipparen kan detta betyda problem, trots att ägandet är lika fördelat. Risken finns då att två mot en- situationer uppstår. Särskilt allvarligt blir detta om det ständigt är samma personer som bildar allians. Håller antagande b finns inget incitament för någon av parterna att vara free-rider, eftersom båda parter har samma möjligheter i detta avseende. Håller inte antagandet resulterar det i att parterna har möjlighet att låna ut gräsklipparen till ytterligare personer och därigenom skaffa sig privata fördelar. Problemet torde vara litet om betalning erhålls efter nyttjandet av tredje man, och denna betalning går till en gemensam kassa.

Horisontproblemet är, som beskrivs ovan, en följd av olika planeringshorisonter mellan aktörerna. Eftersom det finns en fungerande marknad för begagnade gräsklippare utgör detta inget problem. Om någon av parterna skulle vilja sälja och den andra parten inte vill lösa ut den andra, går det att avyttra tillgången till en tredje man. Skulle däremot en andel av gräsklipparen bjudas ut på marknaden torde den vara tämligen svårsåld. I huvudsak beror detta på att antalet potentiella delägare, som dessutom önskar nyttja gräsklipparen, är begränsat. Det går inte att dessa personer har ett långt geografiskt avstånd mellan sig. En ny delägare måste dessutom vilja äga och nyttja gräsklipparen på de ursprungliga villkoren. Skulle så inte vara fallet kanske den kvarvarande delägaren inte heller ser ett intresse i att behålla gräsklipparen.

I fallet med gräsklipparen är *portföljproblemen* minimala. I huvudsak beror det på att en gräsklippare är en relativt liten investering, förutsatt att det är en ordinär gräsklippare för villabruk. Det är vidare ingen riskfylld investering, vare sig anskaffandet eller innehavet. Komplexiteten är låg och det rör sig om en enstaka investering, varför olika åsikter mellan delägarna torde vara begränsade.

Uppföljnings- eller kontrollproblem är i exemplet inget stort problem, eftersom parterna är så få. Dessutom har båda, vilket tidigare nämnts, rollen som både agent och principal. I relationen mellan villaägaren och grannen finns inte heller någon som är att betrakta som ledare. Skulle däremot hela grannskapet gemensamt äga gräsklipparen blir situationen annorlunda. I detta fall är det sannolikare att någon tar på sig ansvaret, d.v.s. ledningen, och får därigenom möjlighet att agera i eget intresse. Antalet ägare blir då också fler, och ägandets betydelse får en allt mindre roll.

Beslutsfattarproblem uppstår när delägare har olika åsikter om exempelvis investeringar. I en enkel relation som den mellan grannen och villaägaren torde detta inte vara något problem. Dessa båda har samma motiv bakom sitt ägande, nämligen att ha ett redskap för att klippa gräset på tomten. Skulle det däremot vara fler delägare och/eller fler gemensamt ägda tillgångar, exempelvis en bil till en bilpool, ökar risken att det blir problem med beslutsfattandet. Är gruppen heterogen finns det sannolikt vitt skilda åsikter angående vad som skall investeras i, hur mycket som skall investeras och vilken prioriteringsordning som skall gälla, förutsatt att tillgången på investeringskapital är begränsad.

För att överbygga de ovan nämnda problemen kan parterna upprätta avtal som reglerar och preciserar vad som skall gälla i relationen mellan parterna. Detta är dessvärre kostsamt och låter sig inte göras så lätt, i varje fall inte om relationen är komplex och antalet variabler som skall regleras är många. Men enligt teorin antas ett sådant avtal mellan principalen och agenten bli uttömmande, om variablerna är kända för båda parter.¹¹

¹¹ Hart, Oliver D, 1995.

3.2 Transaktionskostnadsteori

3.2.1 Transaktionskostnadsteoretisk bakgrund

Modern transaktionskostnadsteori säger oss att ett företags gränser beror på hur pass specialiserade investeringar som företaget behöver göra. Människan antas opportunistisk vilket medför att företag måste ta detta i beaktande. Ett sätt att hantera detta problem är att utforma uttömmande avtal som reglerar alla möjliga eventualiteter. Men dessvärre medför det faktum att vi är begränsat rationella att avtal inte blir uttömmande. Möjligheten att utforma ett uttömmande avtal är större ju mer standardiserad en transaktion är. Detsamma gäller om framtida förändringar är kända av de inblandade parterna. Men eftersom de flesta situationer är mer komplexa, sätter människans kapacitet gränser för hur uttömmande ett avtal blir. Människan saknar förmåga att se in i framtiden liksom förmåga att beakta alla detaljer och att fullständigt beskriva avsikten.¹²

Skulle opportunism inte råda samtidigt som det finns en perfekt fungerande marknad, skulle avtalens betydelse vara försumbar om ens betyda något. Här skulle ett företag, om det handlar om standardiserade varor, lätt kunna vända sig till någon annan vid en eventuell konflikt om villkoren parterna emellan. I de fall som varor inte är standardiserade och investeringar som görs är relationsspecifika ökar risken för opportunism. Den part som gör den relationsspecifika investeringen riskerar att låsas fast vid en speciell partner och därigenom tappa förhandlingsstyrka. Incitamentet för opportunistiskt beteende ökar hos den part som ej gjort någon relationsspecifik investering.¹³

När två parter utformar ett långsiktigt avtal har de ett gemensamt intresse att det blir förmånligt för båda. Men de har också ett eget intresse i att uppnå individuella fördelar även om det negativt skulle påverka det totala resultatet. I det långa perspektivet vill parterna försäkra sig om en bestående relation samtidigt som parterna är intresserade av att relationen skall kunna förändras, när förutsättningarna ändras. Samtidigt gäller att en part som är mer sårbar, allt annat lika, söker mer skydd.¹⁴

För att ta ett exempel; en person som står i begrepp att köpa en skogsfastighet i Småland, där antalet köpsågverk är relativt stort, är inte så beroende av att teckna långsiktiga avtal med ett av sågverken för att få avsättning för sina skogsprodukter. Möjligheterna till avsättning är goda, eftersom det finns flera potentiella köpare. Står däremot samma person i begrepp att köpa en skogsfastighet i de mer avlägsna delarna av vårt land blir situationen en annan. Om man antar att det här finns en eller endast få potentiella köpare av skogsråvaran, blir ägaren av en skogsfastighet mer sårbar och söker skydd genom en långsiktig relation.

Ett argument för att företag integreras är att kostnaden för att organisera transaktioner inom företaget är lägre än kostnaden för att använda sig av marknadsmekanismen. Vidare kan kostnaden för att förnya och förändra kontrakt överstiga den kostnad som uppstår om en person istället är anställd och utför de arbetsuppgifter som åläggs denne. En utveckling av resonemanget ger att en relation mellan en köpare och säljare ger utrymme för opportunism och ineffektivt beteende när det finns överskott att fördela. Eftersom det är omöjligt att skriva ett uttömmande avtal kan denna fördelning inte regleras i ett ursprungligt avtal. Sådana

¹² Lyons, Bruce R, 1999.

¹³ Lyons. op. cit.

¹⁴ Erickson, John R, & Goldberg, Victor P, 1999.

situationer uppträder med större säkerhet i en relation, där parterna har gjort relationsspecifika investeringar. Ovanstående argument hjälper oss att förstå varför avtalskostnader mellan separat ägda företag blir höga. Däremot får vi inte svar på vilka fördelar som uppnås genom att genomföra transaktionerna inom företaget.¹⁵

Genom att genomföra transaktionerna inom företaget fördelas överskottet till den som äger företaget. Detta kan åskådliggöras med ett enkelt exempel. Antag att ett företag saknar tillräcklig produktionskapacitet för en vara. Vi antar vidare att företaget bedömer att produktionskapacitet saknas för 4 000 enheter. Företagsledningen beslutar att i detta läge är det bästa alternativet att låta legotillverka varan, eftersom det ej skulle vara lönsamt att själva tillverka denna volym. Nu visar sig efterfrågan, för vilken man saknar produktionskapacitet, vara betydligt större än 4 000 enheter. I själva verket efterfrågas ytterligare 6 000 enheter. Företaget låter därför legotillverka också denna volym. För det legotillverkande företaget blir detta en mycket lönsam affär. Emellertid får inte företaget som lät legotillverka produkterna del av överskottet, eftersom de inte äger det legotillverkande företaget.

Som motvikt till de ovan beskrivna transaktionskostnaderna kan man tala om ”trust”, i fortsättningen används istället ordet förtroende. Förtroende mellan avtalsparter kan medföra att transaktionskostnaderna sjunker. För att ge ett exempel återgår vi till villaägaren med gräsklipparen. Om en granne, som villaägaren känner väl och hyser förtroende för, ber att få låna gräsklipparen medför detta inga problem. Tänker vi oss istället att en för villaägaren i stort sett okänd person ber att få låna gräsklipparen, blir situationen troligtvis en annan. Om villaägaren överhuvudtaget lånar ut gräsklipparen, kräver denne säkert någon form av garantier från den som önskar låna gräsklipparen. I och med detta får villaägaren vidkännas vissa transaktionskostnader, som är en konsekvens av att förtroende saknas i denna relation.

Även om förtroende sänker transaktionskostnaderna innebär det med stor sannolikhet att avtal som upprättas mellan dessa parter, inte utformas på det sätt som annars skulle vara fallet. Konsekvensen blir att ett avtal blir mer ofullständigt än vad som annars skulle vara fallet.

3.2.2 Källor till transaktionskostnader

I verkligheten sker omförhandlingar och förändringar av avtal hela tiden. Avtal är med andra ord ej kompletta. Enligt transaktionskostnadsteorin är förklaringen att äganderättsteorin ej är fullständig i detta avseende. Att teorin är ofullständig gör att det fattas faktorer i relationen mellan agent och principal. Det är tre faktorer som är upphov till att avtal ej blir kompletta.¹⁶

För det *första*: sker det ständiga förändringar i vår omgivning. Att människor i en sådan omgivning skall kunna förutse vad som skall hända i framtiden är omöjligt, eller i vart fall mycket svårt. En person som besitter förmågan att se in i framtiden på det sätt som skulle krävas existerar inte.

För det *andra*: även om parterna anser sig ha ett fullständigt underlag för ett avtal är det inte enkelt. Parterna har att förhandla om hur avtalet skall utformas. De kan exempelvis ha olika uppfattning om hur saker och ting skall regleras. Detta kan vara en följd av att parterna saknar tidigare erfarenhet eller att erfarenhet ej går att hämta externt. Parterna skall med andra ord förhandla om något där man ej har någon vägledning.

¹⁵ Grossman, Sanford J, & Oliver D, Hart, 1999.

¹⁶ Hart, Oliver D, 1995.

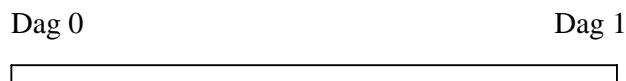
För det *tredje*: även om parterna har fullständig information om framtiden och har lyckats med förhandlingarna, är det inte säkert att framgång uppnås. Det gäller även att skriva avtalet på ett sådant sätt att det inte råder tveksamheter om vad som avses. Brister det här kan det innebära stora problem vid en eventuell konflikt. Det blir nämligen svårt för en utomstående, som kanske saknar kunskap om branschen, att fastställa partsavsikten. Avtalet måste med andra ord skrivas på ett sådant sätt att utomstående kan avgöra vilken avsikt parterna har med sin formulering.¹⁷

Som en konsekvens av ovanstående blir ett avtal ofullständigt. Avtalet saknar klausuler som reglerar vissa händelser. Det är inte heller uttömmande på vissa punkter. Exempelvis är det kanske så att ett avtal inte reglerar vad som händer om den ena partens fabrik brinner ner. Eftersom det vid avtalstidpunkten inte antas att något sådant kan inträffa.

3.3 Incomplete contract theory

Incomplete contract theory kallas också modern äganderättsteori, och kan ses som en utvidgning av transaktionskostnadsteorin, men den betraktar dock inte kontrakt som uttömmande. I detta avseende skiljer sig teorin också från agentteorin där relationen mellan agenten och principalen antas bygga på kompletta avtal om variabelerna är kända för båda parter. Som framgår av transaktionskostnadsteorin är upprättande av avtal kostsamt, eftersom alla situationer behöver regleras i förväg. Emellertid är det i praktiken tämligen omöjligt att i förväg reglera varje tänkbar och oförutsedd situation. Som en konsekvens av detta kommer avtal att bli ofullständiga och förändras och/eller omförhandlas allteftersom behov uppstår. Teorin syftar till en optimering över tiden för att försöka minimera kostnaderna för att anpassa sig till den ständiga förändring som sker i omgivningen¹⁸.

Figur 2 Tidslinje för parternas relation

Källa: Hart, Oliver D, 1995.

Figur 2 åskådliggör parternas relation ur ett tidsperspektiv. Dag noll tecknas ett avtal mellan två parter (a och b). Låt säga att a skall köpa en vara av b. Men dag noll vet a inte exakt vilken volym eller vilken kvalité av varan som han önskar. Denna information är tillgänglig först mellan dag noll och dag ett. Som en konsekvens härav tecknas dag noll ett avtal som inte är komplett. Varför tecknas ett avtal dag noll om informationen inte är fullständig?

Som nämndes tidigare omförhandlas avtal hela tiden. Parterna förändrar och kompletterar allt eftersom saker och ting förändras. Eftersom detta sker borde det inte spela någon roll om ett avtal är komplett eller ej. Men eftersom vikt läggs vid att utforma ett avtal på bästa sätt, utifrån de förutsättningar som finns, måste det finnas en förklaring till varför så sker. Svaret ligger i att även omförhandling av ett avtal innebär kostnader.

¹⁷ Hart, Oliver D, 1995.

¹⁸ Hart. op. cit.

För det *första* finns en risk att parterna behöver lägga mycket tid och pengar på att förhandla om hur en förändring av avtalet ska se ut. Exempelvis kan parterna behöva gå till domstol för att behöva lösa en förhandlingstvist.

För det *andra* finns en risk att parterna på grund av asymmetrisk information inte når en effektiv överenskommelse. Exempelvis kan man tänka sig ett företag med två delägare där delägarna har olika kompetens och kanske därmed olika ansvarsområde. En av delägarna kan vara ingenjör medan den andra är ekonom. I ett sådant läge är det sannolikt så att ingenjören har bättre information rörande frågor av teknisk natur medan ekonomen har bättre information rörande frågor av ekonomisk natur.¹⁹

Ingen av de båda ovanstående kostnaderna torde dock bli hög om parterna i omförhandlingsstadiet kostnadsfritt kan byta till en annan partner. Detta kan bli aktuellt om det finns alternativa partners som kan erbjuda ett bättre kontrakt. Emellertid torde de ovanstående kostnaderna ofta vara höga. Det är något som gör att parterna har starka kopplingar till varandra. Vad det handlar om är att parterna har gjort relationsspecifika investeringar. Dessa har ett värde om parterna fortsätter sitt samarbete, men får ett betydligt mindre värde om samarbetet upphör.

Den relationsspecifika investeringen gör att en *tredje* kostnad uppkommer. Mot bakgrund av att avtalet antas vara ofullständigt kan parternas benägenhet att investera vara mindre än om avtalet varit komplett. Parterna skulle helt enkelt göra den bedömningen att de tar en för stor risk. Det är svårt för parterna att se framtiden. Därför blir det nödvändigt med omförhandlingar av det befintliga avtalet. Om parterna gjort relationsspecifika investeringar blir omförhandlingen en fråga om vem som har den starkaste förhandlingspositionen och den bästa informationen. Av denna anledning är parterna mer benägna att investera i tillgångar som inte är speciellt relationsspecifika. Parterna missar då fördelarna med specialisering men vinner på att investeringen inte är relationsspecifik.²⁰

Hart och Holmström delar in dessa transaktionskostnader på ett något annorlunda sätt. Enligt författarna är följande kostnader att betrakta som viktiga: a) kostnader för varje part att på förhand förutse alla eventualiteter som kan uppstå under relationens längd, b) kostnader för att besluta och nå överenskommelser om alla sådana eventualiteter, c) kostnader för att skriva avtalet på ett så klart och utförligt sätt att det efterlevs och d) de juridiska kostnaderna för efterlevandet av avtalet.²¹

Som en följd av ovanstående kostnader är ett avtal ofullständigt av en eller flera anledningar. Parterna utelämnar helt rationellt vissa faktorer. Utgångspunkten är att det är bättre att vänta och se. Alternativet för parterna är att reglera alla eventualiteter, som sannolikt ej kommer att inträffa.²² Dessutom har man kunnat avtala om att en omförhandling av avtalet ej är tillåten. Det är även möjligt att en tredje part i en tvåpartsrelation bildar allians med någon av parterna. För att göra det hela mer verklighetstroget är det lämpligt att bortse från ovanstående. Det är sannolikt så att parterna inte är benägna att teckna ett avtal där omförhandlingar ej tillåts. Det är sannolikt också så att det i många fall är fullt möjligt att i en tvåpartsrelation blanda in en tredje part, som förhåller sig neutral.²³

¹⁹ Hart, Oliver D, 1995.

²⁰ Hart. op. cit.

²¹ Hart, Oliver, & Holmström, Bengt, 1987.

²² Hart, & Holmström. op. cit.

²³ Hart, Oliver D, 1995.

En av de fundamentala anledningarna till långsiktiga relationer är existensen av investeringar som är, eller till en viss del är, relationsspecifika. Den inlåsningsseffekt som uppstår kan förklara karakteristiken på långsiktiga avtal även om parterna är riskneutrala och verkar på en perfekt fungerande marknad. Det är dock inte i alla situationer som vi ser långsiktiga avtal. Det kan förklaras med att ytterligare längd på avtalet medför en högre komplexitet och att det därigenom på marginalen ej blir lönsamt att ha ett långsiktigt avtal.²⁴

Teorin brister i det avseendet att de modeller som utvecklats tar sikte på tvåpartsrelationer. Det finns med andra ord ingen modell för att optimera en flerpartsrelation över tiden. Även om det saknas en modell är dock resonemanget om olika kostnader som uppkommer vid en omförhandlingssituation användbar även i en flerpartsrelation.

3.4 Sammanfattning

De centrala områdena och övergripande frågeställningarna från teorin, som den empiriska studien vilar på, kan sammanfattas i följande punkter. Var och en av dessa granskas separat i kapitel 4.

- Vilka erfarenheter har delägarna av att äganderätten är delad? Frågan besvaras delvis med en kort beskrivning av fallföretagen. Huvudfrågan är dock hur delägarna ser på den risken att "två mot en"-situationer uppstår och att dessa ständigt drabbar samma person eller personer?
- Vilken betydelse hade förtroendet mellan delägarna vid avtalets tecknande d.v.s. påverkades avtalet av hur pass väl delägarna kände varandra sedan tidigare?
- Det är som beskrivits kostsamt att utforma avtal. Finns det därför något som man avstod från att reglera i avtalen?
- Ser man idag ett behov av att ändra eller komplettera avtalen, eller har ändringar/kompletteringar redan skett?
- Har man olika ansvarsområden?
- Hur gör man för att skaffa sig ett beslutsunderlag för att fatta ett beslut som ligger inom någon annans ansvarsområde?
- Ser delägarna det som en risk att investera i ett driftsbolag på det sättet att det påverkar deras investeringsbenägenhet?

²⁴ Hart, Oliver, & Holmström, Bengt, 1987.

4. Empiri

Vid valet av vilka driftsbolag som kan komma ifråga för arbetet har ett antal kriterier ställts upp. Dessa innebär att relationsspecifika investeringar, hög integrationsgrad och komplexa avtal är gemensamma nämnare. Vidare ska det vara minst tre delägare i varje driftsbolag. Detta krävs för att underlätta en analys utifrån ett äganderättsteoretiskt perspektiv. Från urvalet är de uteslutna, där samtliga delägare är nära släkt. Detta syftar till att undvika släktskapets påverkan. Urvalet av driftsbolag sker utifrån artiklar i tidskrifter och kontakt med personer som har kännedom om vilka driftsbolag som finns. Delägare till tre driftsbolag kontaktas för bokning av tid för personliga intervjuer. De driftsbolag som besöks finns inom ett begränsat geografiskt område. Anledningen är att hålla nere resekostnaderna. På varje driftsbolag intervjuas tre personer, varav minst en från varje familj. Intervjuerna görs enskilt och utan att de intervjuade i förväg känner till frågeställningarna. De intervjuade ställs inför ur teorin centrala frågeställningar som vid en subjektiv bedömning ansetts mest aktuella.

Driftsbolagen som ingår i arbetet har varit verksamma under olika lång tid. Ett av bolagen har funnits sedan 1996 medan de andra båda startade 1999 respektive 2000. Att två av driftsbolagen är unga medför att de erfarenheter de erhållit är något begränsade. Delägarna till respektive driftsbolag är relativt jämgamla och har tidigare erfarenhet av lantbruk. Verksamheten som driftsbolagen bedriver är i huvudsak mjölkproduktion med tillhörande växtodling. Ett av driftsbolagen ägnar sig även åt en del övrig växtodling och ett av driftsbolagen har även en del smågrisproduktion. I alla driftsbolagen är det i huvudsak delägarna som också driver verksamheten. Eftersom två av driftsbolagen är unga är det svårt att undersöka resultatet i ekonomiska termer. Orsaken är att ett av dessa bolag ännu inte är uppe i full produktion medan det andra i inledningsskedet har haft problem med djurhälsan. Mot bakgrund av de svar som avgivits och de likheter som finns mellan driftsbolagen har bedömningen gjorts att ytterligare driftsbolag inte skulle tillföra något.

Resultatet från intervjuerna presenteras med utgångspunkt i frågeställningarna i avsnitt 3.4. Alla svar på frågorna har beaktats och redovisas utan hänsyn till om det endast är en av de intervjuade som har avgett ett svar.

Hur ser ni på den risken att ”två mot en”-situationer uppstår och att dessa ständigt drabbar samma person eller personer?

Nästan samtliga uppger att det kan vara en risk, men erfarenheterna varierar. Ingen svarar dock att det har varit något problem som man ställts inför. Men samtidigt påpekar en av delägarna att man visst känner av risken och att det skulle vara fel att säga något annat. I detta driftsbolag har man även diskuterat risken men ser inte att den skulle vara större än om man var två. Här ser man det som en risk att två personer står emot varandra. Gemensamt för samtliga som känner av att situationerna kan uppstå är dock att det inte ständigt är en som får ge sig. En av personerna svarar att orsaken till att situationerna uppstår delvis kan vara att man har olika erfarenheter och att det påverkar hur man ser på olika saker.

Samtidigt som man ser risker ser man i ett av driftsbolagen fördelar med ”två mot en”-situationer av den anledningen att man snabbare kommer till beslut, om det finns två alternativ. Här påpekas också att om man varit två och haft skilda åsikter är det lätt att beslut inte tas för att istället fundera ytterligare.

Möjligheten till ”två mot en”-situationer är i två av driftsbolagen begränsad, eftersom det enligt avtalet ska vara enhälliga beslut i flera situationer. Det gäller exempelvis ändring av avtal och beslut om större investeringar eller försäljningar. Innebörden blir att om delägarna inte är överens undviker man att ta beslut. En av delägarna uttrycker det som att ”så nära samarbete funkar aldrig utan att det är enhälliga beslut”.

I det tredje driftsbolaget är det majoritetsbeslut som gäller i nästan samtliga situationer, även om det påpekas att ska man exempelvis köpa en gård för fem miljoner så är det ”kanske” inte så bra att komma till beslut där två står mot den tredje. Det finns dock inget i detta driftsbolags avtal som hindrar att två ständigt står mot den tredje.

Påverkades avtalet av hur pass väl ni kände varandra sedan tidigare?

Det varierar hur pass väl delägarna kände varandra sedan tidigare. I något fall umgicks vissa av delägarna privat. I andra fall hade någon av delägarna tidigare varit anställd hos någon av de andra delägarna. Det förekom även att den enda relation man haft tidigare var att viss legokörning förekommit. Även om det finns skillnader i hur pass väl man kände varandra sedan tidigare var alla överens om att man ska utforma avtalen så strikt som möjligt, och så har enligt delägarna skett. En delägare anser dock att ”efteråt nu kan man väl säga att vi kände varandra för väl för att ta ett avtal på allvar”. Det betonas av de flesta att det finns en risk att avtalet får brister om man känner varandra för väl. Eller som en person uttryckte det, ”man tror att det ska gå så himla lätt”.

Samtliga har anlitat rådgivare för att få hjälp. Detta har också påverkat hur strikt avtalet har blivit utformat. I ett av bolagen anser man att man fått dålig rådgivning. Trots att bolaget bedrivit verksamheten i endast fem år har man haft fyra olika rådgivare. Rådgivarna var från början oerfarna på hur avtal skulle utformas och på vad avtal skulle innehålla. Samtidigt har alla rådgivare haft olika åsikter och olika sätt att lägga upp det. Resultatet har blivit att i detta bolag har man fått göra många efterkonstruktioner som inte är resultatet av att man kände varandra väl utan av dålig rådgivning.

I de andra driftsbolagen har man haft möjlighet att ta del av hur andra har utformat sina kompanjonsavtal. Ett av dessa driftsbolag ägnade nästan ett år åt att utforma sitt kompanjonsavtal. Här tog man del av och tittade på kompanjonsavtal, som inte hade så mycket med lantbruk att göra. I det tredje driftsbolaget hade man tillgång till ett kompanjonsavtal från ett driftsbolag som även det bedrev mjölkproduktion. Här hade man tittat igenom detta avtal punkt för punkt och sedan gjort en komplettering som var specifik för det egna driftsbolaget. Det var även fler saker som var specifika för detta driftbolag men det hade man muntliga avtal om.

Finns det något som ni medvetet avstod från att reglera i avtalen?

Här visar det sig vara skillnader. I ett av driftsbolagen svarar samtliga nej, men samtidigt framkommer att det exempelvis inte är ”uppgjort” hur mycket man arbetar på gården. Dessutom har man mycket muntliga avtal exempelvis om hur delägarna ska ta ut lön från bolaget. Man har ännu inte fattat beslut om hur lönerna ska beräknas.

I ett av de andra driftsbolagen har man olika åsikter om huruvida man medvetet lämnat något utanför avtalet eller ej. Anledningen till dessa skillnader i åsikt är att man redan från början hade olika åsikter om hur bolaget skulle styras. Skillnaden ligger i att olika personer har olika uppfattning om huruvida driftsbolaget ska ha en VD eller åtminstone någon som var ansvarig. En av delägarna vill bestämt ha en VD eller någon som kan styra det lite "tuffare" medan de andra inte anser att det behövs. En av delägarna har dock tagit på sig rollen att vid behov ha en lite styrande funktion.

I det tredje driftsbolaget har flera saker utelämnats. Samtliga har man dock inte varit medvetna om, utan istället anses att mycket av bristerna har att göra med dålig rådgivning. Men en detalj som medvetet lämnats utanför var att lönerna inte regleras utifrån timmar vilket sågs som något som kunde medföra en svår balans. Utanför avtalet har också lämnats frågan om hur en framtida generationsväxling ska gå till. Här har rådgivarna sagt att sådant lämnar man utanför. En av delägarna har dock tänkt en hel del på denna fråga eftersom det handlar om föräldragårdar.

Ser ni i dag ett behov av att behöva ändra/komplettera i avtalen, eller har ändringar/kompletteringar redan skett?

Här skiljer sig de olika bolagen åt. I det bolag som varit verksamt under längst tid har flera ändringar skett. Dessa hänger samman med att förutsättningarna ändrats. I detta driftsbolag görs därför en årlig genomgång ihop med rådgivaren för att ändra det som inte är bra, eller för att komplettera med det som saknas. Anledningen till ändringarna har främst varit att arbetsfördelningen inom bolaget ändrats. Även ändringar vad gäller mjölkvot och ränta på kapitalet har gjorts. I dagsläget ser man dock inget behov av att behöva ändra något. Men samtidigt ges som exempel att arrendavtalen inte får bli kortare eftersom de då inte skulle harmonisera med åtagandeperiodens längd enligt EU-reglerna.

De båda andra bolagen har inte varit i drift lika länge och har inte gjort några förändringar. Däremot ser man sig behöva reglera hur man jobbar sinsemellan. Det råder delade meningar om huruvida detta är att betrakta som en ändring av själva avtalet. Här är det redovisning av vad var och en gör, vad som gjorts och vem som ska styra som är aktuella frågeställningar.

Har ni olika ansvarsområden?

Samtliga driftbolag har delat upp verksamheten i ansvarsområden. Det förekommer att det är både en och två som är ansvariga för ett område. I ett av bolagen skiljer sig synen åt vad gäller dessa ansvarsområden. En av delägarna anser att var och ska sköta sitt ansvarsområde och hjälpa till i de andra i mån av tid och de andras behov av hjälp. En av de andra anser dock att man ska gå in mer i varandras ansvarsområde för att på så sätt få bättre grepp om helheten.

Hur gör ni för att skaffa er ett beslutsunderlag för att fatta ett beslut som ligger inom någon annans ansvarsområde?

I alla driftsbolagen har man, eller har i alla fall ambitionen att ha, veckomöten. På dessa möten diskuteras olika saker och man får information från de andras ansvarsområden. När det är mycket att göra på gården svarar flera att det inte blir några veckomöten utan man pratas

vid lite när man möts ute på ”gårdsplanen”. Beslut om den löpande driften fattar man inom respektive ansvarsområde men när det gäller större beslut fattas dessa gemensamt. I ett av bolagen svarar man att idéer planteras på ett veckomöte, sedan får var och en fundera till ett senare veckomöte och därefter försöker man komma överens. I detta bolag liksom i ett av de andra svaras att det är viktigt när och hur man lägger fram sina idéer och att man får argumentera på ett sådant sätt att förslaget accepteras av de övriga.

Övriga synpunkter är att man som enskild pratar med andra lantbrukare för att få fram fakta inför ett beslut. En annan synpunkt är att samarbetet ger flera idéer, och att den idé som ”vinner på marknaden” är den bästa.

Ser ni det som en risk att investera i ett sådant här driftsbolag på det sättet att det påverkar er investeringsbenägenhet?

Här är samtliga av den åsikten att det inte har haft någon större betydelse. I de fall det haft någon betydelse har det varit så att investeringsbenägenheten snarare har varit större än om de satsat själva, vilket har funnits långt framskridna planer på i några fall. För någon var en egen investering inte ens ett alternativ eftersom det skulle innebära en alltför stor arbetsbelastning. En person anser dock att investeringsbenägenheten hade varit lägre om de varit fler delägare i driftsbolaget. Denne menar att under dessa omständigheter hade man velat skydda sig själv.

Följande citat får avsluta den empiriska delen. ”Det är så många fördelar så att så länge man ser fördelarna kommer man aldrig att gå ur ett samarbete. Men vill man se nackdelarna ska man aldrig gå in i ett samarbete”.

5. Analys och diskussion

I detta kapitel analyseras det empiriska materialet utifrån den teori som redovisas i kapitel 3. Kapitlets uppläggning följer teorikapitlets på det sätt att analysen först sker utifrån ett äganderättsteoretiskt perspektiv, därefter ett transaktionskostnads- respektive incomplete contract- teoretiskt perspektiv. Det bör betonas att eftersom antalet fallföretag är litet skall analysen tolkas med försiktighet, och inte ses som en fullständig analys av driftsbolag som fenomen. I anslutning till analysen förs diskussioner omkring frågeställningar som bedöms relevanta.

5.1 Äganderättsteoretisk analys

Delägarna i respektive fallföretag var tidigare enskilda företagare med verksamhet inom jordbruket. Äganderätten fanns med andra ord hos den enskilde. Därvid tillföll äganderättens tre delar den enskilde. När driftsbolagen bildades påverkade detta inte äganderätten på så sätt att någon av delarna föll bort. Äganderätten påverkades istället genom att från att vara enskild ägd kom flera tillgångar att omfattas av ett gemensamt ägande. Exakt vilka tillgångar saknar betydelse för analysen. Viktigt är dock att dessa tillgångar i stor utsträckning är relationsspecifika. Det relationsspecifika momentet beror på vilken tillgång det handlar om. Exempelvis kan inte en traktor betraktas som relationsspecifik, då det finns en fungerande begagnatmarknad. Däremot innehåller en byggnad eller inredning i en byggnad ett större relationsspecifikt moment.

I teorikapitlet diskuteras fem problemområden som kan vara kopplade till gemensamt ägande. Där belyses dessa problemområden med ett fiktivt exempel. Driftsbolagen kan analyseras med ett liknade resonemang, dock med den huvudsakliga skillnaden att antalet delägare är fler än två, och att det förekommer fler och relationsspecifika investeringar.

Mot bakgrund av att relationsspecifika investeringar förekommer skulle man kunna anta att *horisontproblemet* påverkar driftsbolagen. I fallföretagen är det dock svårt att se sådana tecken. Detta kan förklaras med att åldersskillnaden mellan delägarna i driftsbolagen är liten. Även det faktum att samtliga har erfarenhet av och insikt i att lantbruk normalt kräver långsiktighet motverkar problemet. I sammanhanget är det relevant att konstatera att i stort sett samtliga är sysselsatta på heltid i verksamheten. Det går m.a.o. att beskriva delägarna i respektive driftsbolag som en homogen grupp.

Skulle däremot någon delägare enbart ha rollen som investerare och/eller det är stor åldersskillnad finns anledning att tro att det skulle skilja i planeringshorisont mellan delägarna. Skulle någon eller båda av omständigheterna ovan vara aktuella torde det finnas anledning att vid ett tecknande av avtal beakta detta.

Det verkar inte finnas tecken på att *portföljproblemet* skulle påverka driftsbolagen. Orsaken ser ut att vara att satsningen från delägarnas sida är fullständig i det avseendet att man i stor utsträckning är beroende av den verksamhet som bedrivs. Även här påverkar det att delägarna synes vara en homogen grupp.

Uppföljning- och kontrollproblem verkar inte påverka driftsbolagen. Det kan förklaras med att det är få delägare i respektive driftbolag och att det inte finns någon som är att betrakta som ledare. I stället har var och en i stor utsträckning ansvar för sitt ansvarsområde.

Beslutsfattarproblem synes inte finnas i någon större utsträckning. Homogeniteten bland delägarna minskar detta problem. Dessutom sker en ständig kommunikation mellan delägarna, även om det i vissa fall brister i genomförandet av de planerade veckomötena. Genom denna kommunikation tycks delägarna få del av information från samtliga ansvarsområden. Detta medför att respektive delägare får ett bättre beslutsunderlag och lättare kan avgöra var exempelvis en investering skall genomföras för att det som helhet skall ge bäst utfall. Skulle däremot delägarna inte kommunicera sinsemellan kan man anta att det finns en risk att var och en ser för mycket till sitt eget ansvarsområde. Därigenom kan det vara svårt att se vilka beslut som behöver fattas för att helheten skall gynnas.

Ett femte problem som diskuterades i teoriavsnittet var problemet med *gemensamt ägande eller free-riderproblemet*. I driftsbolagen finns, som tidigare nämnts, minst tre delägare. Enligt teorin skulle detta medföra att "två mot en"-situationer kan uppstå. Det är dock inte något problem enligt delägarna. Möjligheten finns dock, och i vissa fall känner man av den. Nu har två av driftsbolagen inte varit verksamma under så lång tid att det är svårt att säga om resultatet skulle bli detsamma om de varit verksamma under en längre tid. Vad som däremot är klart är att i två av driftsbolagen minskar möjligheterna för "två mot en"-situationer i de fall där det enligt avtalet krävs enhälliga beslut. I dessa fall kan m.a.o. en person förhindra att majoriteten avgör. Även om möjligheten till "två mot en"-situationer härigenom är begränsad finns det flera situationer som inte kräver enhälliga beslut. I det driftsbolag, där majoritetsbeslut gäller i alla situationer, finns betydligt större risk för "två mot en"-situationer. Men här verkar man anse att möjligheten att komma till snabba beslut uppväger denna nackdel.

Oavsett vilken modell som väljs av de ovanstående, torde det vara tämligen ohållbart i längden om det bildas fasta grupperingar inom driftsbolagen. Det skulle sannolikt vara frustrerande för alla parter att verka i ett sådant driftsbolag. Den som blir motarbetad har p.g.a. de relationsspecifika investeringarna svårt att "rösta med fötterna" men kan med övriga tillbuds stående medel motarbeta de beslut som grupperingen fattar. Grupperingen riskerar härigenom att inte få ut det som de förväntar.

5.2 Transaktionskostnadsteoretisk analys

I de tre driftsbolagen verkar man ha utformat avtalen så väl som man bedömt varit möjligt. Det faktum att vissa av delägarna känt varandra sedan tidigare har haft liten betydelse. Man skulle kunna tänka sig att detta omedvetet har påverkat utformningen av avtalen. Samtidigt är det svårt att testa om det verkligen är på detta sätt -här är det delägarnas subjektiva bedömning som får gälla. Det synes därför som att förtroende inte verkar som en transaktionskostnadssänkande faktor. Det går dock att argumentera för att detta är positivt. En jämförelse med en relation såsom ett äktenskap eller mellan en far och dennes son, där förtroende kan antas ha en stor betydelse, är möjlig. Alla vet att relationer mellan dessa parter i vissa fall slutar olyckligt. Förtroende är m.a.o. ingen garanti för en framgångsrik relation utan förtroende kan invagga i falsk trygghet.

Att det varit transaktionskostnader vid tecknandet av avtalen mellan delägarna är självklart. I vilken utsträckning synes dock variera. Att transaktionskostnader uppkommer är ofrånkomligt. En starkt bidragande orsak till detta är de relationsspecifika investeringarna. Man kan fortfarande betrakta delägarna som enskilda företagare som genomför en affär. Med detta synsätt kan det förklaras varför transaktionskostnaderna inte sjunker när det bildas ett

driftsbolag. Högst transaktionskostnader går det sannolikt att finna i det driftsbolag som ägnade ett år till avtalsskrivande. Här har man givetvis fått vidkännas transaktionskostnader i form av både pengar och tid. Minst transaktionskostnader verkar det varit där man hade en färdig mall, som endast justerades. Även det driftsbolag som varit verksamt under längst tid har haft betydande kostnader. Här synes transaktionskostnaderna i huvudsak vara en konsekvens av bristfällig kunskap och erfarenhet hos de rådgivare som anlätades. Detta har resulterat i att mycket tid har fått läggas ned, samt att rådgivningskostnaderna blivit höga i samband med förändringar av avtalen.

Huruvida de transaktionskostnader som driftsbolagen fått vidkännas är motiverade eller ej är omöjligt att svara på. Om man i ett driftsbolag aldrig behöver titta vad det står i avtalet, utan tycker det är självklart hur situationer skall lösas när de uppkommer, har man kanske haft för höga transaktionskostnader. Skulle situationen vara det omvända, d.v.s. att tolkningar, ändringar och kompletteringar ständigt behöver göras kanske kostnaderna borde vara ännu högre. Det bästa vore rimligen att driftsbolag utformar avtalen på det sätt man anser lämpligt men har i åtanke att avtalet inte blir fullständigt.

5.3 Incomplete contract- teoretisk analys

I samtliga fallföretag har man lagt tid och pengar på att utforma avtal på det sätt som ansetts nödvändigt. I dessa har man reglerat på vilket sätt man ska hantera vissa situationer som kan tänkas uppkomma. Härigenom uppnår delägarna ett visst skydd mot den osäkerhet som annars skulle råda. Delägarna får på detta sätt en viss säkerhet för den relationsspecifika investering som gjorts. Denna säkerhet kan förklara varför investeringsbenägenheten är hög trots de relationsspecifika investeringarna. Om det däremot inte utformats några avtal skulle detta kunnat påverka investeringsbenägenheten i en för driftsbolaget negativ riktning. Men eftersom samtliga delägare kan betraktas ha gjort relationsspecifika investeringar i förhållande till varandra är det inte givet att investeringsbenägenheten skulle påverkas i så stor utsträckning. Hade däremot en av delägarna gjort en relationsspecifik investering hade detta kunnat medföra problem. Denne hade i ett sådant fall haft en betydligt sämre förhandlingsposition. Ingen i fallföretagen verkar ha något att vinna på att man inte kommer överens utan alla verkar vilja sträva efter helhetens bästa.

Enligt teorin finns en risk att en ineffektiv överenskommelse nås p.g.a. asymmetrisk information mellan parterna. Något sådant är svårt att se tecken på i fallföretagen. Samtliga delägare har sedan tidigare erfarenhet av att driva ett eget jordbruk. Genom detta har man skaffat sig erfarenhet av samtliga delar av ett lantbruksföretag. I de bildade driftsbolagen har man istället ansvarsområden som en eller flera ansvarar för. Genom den ständiga kommunikationen, även om det brister med veckomöten, sprids informationen till samtliga. Man stöttar även upp och jobbar inom det ansvarsområde som för tillfället är i behov av arbetskraft. Genom detta får samtliga också en överblick över helheten. Givetvis kan man tänka sig att en delägare i ett sådant läge ger felaktig information för att gynna det egna ansvarsområdet. Detta är inget som verkar förekomma i fallföretagen. Ett sådant beteende skulle sannolikt också snabbt avslöjas beroende på att antalet delägare är få och att man jobbar tätt inpå varandra.

5.4 Slutsatser

I driftsbolagen medför det *gemensamma ägandet* inget större problem. Orsaken synes vara att det finns *få delägare* och att dessa utgör en *homogen grupp*. Däremot har man vid tecknandet av avtalen haft *transaktionskostnader*, som är en konsekvens av det *gemensamma ägandet*. Trots att tid och pengar lagts ned på att utforma avtalen, finns det brister. Avtalen är m.a.o. inte kompletta på det sätt att de täcker alla framtida händelser. Bristerna synes dock vara av den karaktären att de främst handlar om hur det löpande arbetet skall organiseras.

Det torde vid avtalstidpunkten vara både kostsamt och svårt att reglera avtalets alla detaljer. Istället bör kanske ett avtal ta upp huvudpunkterna för att låta mindre detaljer regleras genom *revideringar* av det ursprungliga avtalet. Ett synsätt, där avtalsskrivandet ses som en *process* istället för en statisk handling, medför att avtalet bättre anpassas till en föränderlig värld.

Syftet med studien är att undersöka om avtalen är kompletta och om de behöver vara det. *Slutsatsen blir att avtalen inte är kompletta och behöver inte vara det.*

Hur mycket tid som läggs ner på att forma avtalen får dock anses vara starkt kopplat till de enskilda individerna. Ett mer detaljerat avtal kan innebära att de inblandade parterna känner större säkerhet. Hur mycket tid som ska läggas ner och hur utförligt avtalen skall formars beror m.a.o. på det enskilda fallet. Följande citat kan tjäna som en utgångspunkt när avtal tecknas:

”Given that we will write an incomplete contract, it is clear that revisions and renegotiations will take place. In fact, the contract is best seen as providing a suitable backdrop or starting point for such renegotiations rather than specifying the final outcome.”²⁵

²⁵ Hart, Oliver D, 1995.

Källförteckning

- Erickson, John R, & Goldberg, Victor P, 1999, Quantity and Price Adjustment in Long-Term Contracts: A Case Study of Petroleum Coke, Oliver E, Williamson, & Scott E, Masten, (Eds.), *The Economics of Transaction Costs*, Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham.
- Grossman, Sanford J, & Oliver D, Hart, 1999, The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration, Oliver E, Williamson, & Scott E, Masten, (Eds.), *The Economics of Transaction Costs*, Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham.
- Hart, Oliver D, 1995, *Firms, Contracts and Financial Structure*, Clarendon Press, Oxford.
- Hart, Oliver, & Holmström, Bengt, 1987, The Theory of Contracts, Truman F, Bewley, (Ed.), *Advances in Economic Theory: Fifth World Congress*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lyons, Bruce R, 1999, Contracts and Specific Investment: An Empirical Test of Transaction Cost Theory, Oliver E, Williamson, & Scott E, Masten, (Eds.), *The Economics of Transaction Costs*, Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham.
- Nilsson, Jerker, 2001, "Organisational principles for co-operative firms", *Scandinavian Journal of Management*. (Vol 17, No 3, pp. 329-356).
- Rietz, Håkan, 1993, *Gemensamma driftsbolag för lantbrukare*, Examensarbete nr 98, Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för ekonomi, Uppsala.
- Statistiska centralbyrån, 1970-2000, *Jordbruksstatistisk årsbok*, SCB Förlag, Örebro.
- Williamson, Oliver E, 1999, Comparative Economic Organization: The Analysis of Discrete Structural Alternatives, Oliver E, Williamson, & Scott E, Masten, (Eds.), *The Economics Of Transaction Costs*, Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham.

Pris: 60:- (exkl moms)

Tryck: SLU, Institutionen för ekonomi, Uppsala, 2001

Distribution:

Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för ekonomi
Box 7013
750 07 Uppsala
Tel 018-67 10 00

Swedish University of Agricultural Sciences
Department of Economics
P.O. Box 7013
SE-750 07 Uppsala, Sweden
Fax + 46 18 67 35 02